

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

GULISTON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

**TA’LIM TRANSFORMATSIYASI SHAROITIDA TILLARNI
O‘QITISHNING MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI**

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami

2024-yil 17-may

**Сборник материалов международной научно-практической
конференции**

**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКОВ
В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ**

17 мая 2024 года

Collection of materials of the international scientific and practical conference

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF LANGUAGE TEACHING IN THE
CONTEXT OF EDUCATIONAL TRANSFORMATION**

May 17, 2024

Guliston – 2024

УДК: 81:37.091.33(08)

ББК: 81+74.00

П 78

Ta'lim transformatsiyasi sharoitida tillarni o'qitishning muammolari va istiqbollari: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. – Guliston, “Ziyo nashr-matbaa” nashriyoti. 2024-yil. – 550 b.

To'plamga xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ishida ishtirok etgan olimlar, o'qituvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalarning ma'ruza materiallari kiritilgan. To'plamda keltirilgan materiallar nafaqat mutaxassislar, doktorantlar va talabalar uchun, balki keng kitobxonlar uchun ham qiziqarli bo'ladi.

Tahririyat a'zolari:

Kurbanov B. Sh., filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Jabborova D. D., pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Gizatulina O. I., katta o'qituvchi

Taqrizchilar:

Jumanova D. R., filologiya fanlari doktori, professor

Mamatova X. M., pedagogika fanlari doktori, dotsent

Maqolalar mualliflari materiallarning ishonchliligi, keltirilgan faktlar, iqtiboslar va havolalarning to'g'riligi uchun mas'uldirlar.

Guliston davlat pedagogika instituti ilmiy kengashi tomonidan chop etishga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-792-45-8

Mualliflar jamoasi, 2024

Ziyo nashr matbaa XK

O'ZBEK VA TURK TILINING QIYOSIY TAHLILI

Recep AKIŞ, Aksaray, Turkiye

e-mail: akisrecep@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada turk lotin alifbosi va o'zbek lotin alifbosi qiyosiy tahlil qilingan. Bundan tashqari turk tilining o'zbek tilidan farq qiladigan to'rtta asosiy qoidasiga munosabat bildirilgan.

Kalit so'zlar: Yechim, o'zbek turkcha lotin alifbosi, Turkiya turkcha lotin alifbosi, harflar, qoidalar, til, ma'no.

Turk tilini o'rgatishning asosiy maqsadi o'quvchilarning tushunish, tinglash, o'qish va yozishni rivojlantirishdan iborat. Buning uchun tildan to'g'ri foydalanish va tilni to'g'ri tushunish zarur. Turk tilida "Savolni to'g'ri tushunish – yechimning yarmidir" degan naql bor. Demak, savolni tushunish yechim yo'lidagi eng katta qadamdir. Tushunish uchun nima qilish kerakligi aniq. Keling, bular nima ekanligini ko'rib chiqamiz:

- Ko'p kitob o'qish;
- So'zlarning sinonimlarini yaxshi o'rganish;
- Tez-tez tinglash orqali quloqni so'zlarga ko'niktirish;
- Sifatli filmlar, seriallar tomosha qilish va qo'shiq tinglash;
- Iloji bo'lsa turkiyzabonlar bilan suhbatlashing;
- Idioma, idioma va matallarning ma'nolarini o'rganish;
- So'z qoliplari va ma'nolarini o'rganish...

Bularni yanada oshirish mumkin. Bular aqlga kelgan birinchi omillaridir. Albatta, til qoidalarini ham yaxshi bilish kerak. Bu jihatdan o'zbek turkchasi bilan turk turkchasi o'rtasida qoidalar jihatidan ma'lum farqlar mavjud. Turkiya turkchasida bo'lgan, o'zbek turkchasida bo'lmagan bu qoidalar ma'no jihatidan juda muhim. Ushbu qoidalarning asosiylari:

1.Katta unililar uyg'unligi (Büyük Ünlü Uyumu): Turkiy so'zning birinchi bo'g'inidagi unililar qalin bo'lsa, boshqa bo'g'inlardagi unililar ham qalin bo'ladi, birinchi bo'g'indagi unililar ham ingichka bo'lsa, boshqa bo'g'indagi unililar ham ingichka bo'ladi. Unililar orasidagi bunday uyg'unlik "katta unli garmoniya yoki yo'g'on-nozik garmoniya" deb ataladi. "a, ı, o, u" qalin unililar, "e, i, ö, ü" esa ingichka unililardir. **Masalan:** konuşuyorum, Türkleştirmek, okumuyorum, yabancılar, düşünceler... Misollarda ko'rinib turganidek, turkiy so'zlardagi eng asosiy qoida bu. Faqat bu qoida xorijiy so'zlar va qo'shma so'zlar uchun amal qilmaydi. **Masalan:** tahkikat, takdirname, pizza, saadet...

2.Undoshlarning qattiqlashishi (Ünsüz Sertleşmesi): Qattiq undosh bilan tugagan so'zlar (f, s, t, k, ç, ş, h, p) c, d, g undoshlari bilan boshlangan qo'shimchani olganda, qo'shimchani birinchi undoshi qattiqlashib, ç, t, k undoshlari biriga aylanadi. Bu holat undoshlarning qattiqlashishi deyiladi. **Masalan:** dolap-da : dolap-ta, aş-çı : aş-çı, çiçek -den: çiçek-ten, kitap-çı: kitap-çı, dış-çı: dış-çı, 15-de: 15-te va b.

3.Undoshning yumshashi (Ünsüz Yumuşaması): "k, t, ç, p" tovushlaridan biri bilan tugagan turkiy yoki chet tilidagi so'zlarga unli bilan boshlangan qo'shimcha qo'shilsa, so'z oxiridagi qattiq undosh yumshab ketadi. Ya'ni "k, t, ç,

p” harflari “b, c, d, g, ğ” harflariga aylanadi. Bu qoida **undoshlarni yumshatish** deyiladi. **Masalan:** Kitap-ım : Kitabım, ağaç-ın: ağacın, yurt-um: yurtum, kulak-ım: kulağım, renk-i: rengi...

4.Yordamchi undosh (Kaynaştırma Ünsüzleri): Turk tilida ikki unli birikmaydi, unli bilan tugagan soʻzga unli bilan boshlangan qoʻshimcha qoʻshilsa, mos keladigan undoshni bildiradi. Faqat turkiy turkchada asosiy birikma undosh yoki yordamchi undosh /-y/-ş/-s/-n/ dir. Bu undosh; Ikki unli birikganda de+ y + ecek → diyecek, ye + y + ecek → yiyecek, altı – ar → altı – ş – ar, dede-i → dede-s -i, kapı-ın → kapı- n -in.

Yuqorida tilga olingan toʻrt qoida tushunilgach, turk turkchasini osonlik bilan oʻrganish va yozishdagi muammolar bartaraf etilgani kuzatildi. Yuqorida qayd etilgan qoidalardan tashqari ““ Q,q (qozon) – X,x (Xalq)- O,o (Oile) va oʻzbek tilidagi O,o (turk tilidagi A,a harfiga toʻgʻri keladi, (oʻzbek)oy: ay (turkcha)) deyarli hamma oʻrganadigan harfdir. Turkiya turkchani chalkashtirib yuboradi. Bulardan tashqari oʻzbek alifbosiga ham baʼzi oʻzgartirishlar kiritish ham kun tartibida. Bu oʻzgarishlar tushunish va yozishni ancha osonlashtirishi haqiqatdir. Oʻzbek alifbosida (**sh** oʻrniga **ş** harfini), (**ch** oʻrniga **ç**), (**Oʻ oʻ** oʻrniga **Ö,ö**), (**Gʻ gʻ** oʻrniga **Ğ,ğ**) harflarini qoʻllash tushunish va yozishni ancha osonlashtiradi. Turk alifbosida ham qoʻllanilgan bu harflar bizga Qrim turki Ismoil Gaspirali aytganidek, “tilda, fikrda va ishda birlik” tamoyilini koʻrsatadi.

Turk alifbosi lekin oʻzbek turk alifbosida emas harflari ham yozishda koʻp muammolarni keltirib chiqaradi. “**ı,ı** (ılık, ışık, ırak, ısı, ırgat), **Ü,ü** (ülke, üye, üs, ürkek, üzgün, ümit) **O,o** (oyuncak, oyun, oya, oğuz, oluk, olgun)”. Yana turkcha “**ng**” nomi bilan nazanne Ñ turkchada faqat bitta “**n**” harfi bilan koʻrsatilgan. Nutqda mavjud boʻlgan bu xat yozma ravishda koʻrsatilmaydi. Adashgan harflardan biri oʻzbek turk alifbosidagi “**j**” harfi (**jamiyat, jazo, juma**). Turk alifbosida bu harf “**J,j**”, “**jandarma, jeton, jelatin, jelibon, Japonya**” harfi sifatida ishlatiladi. Oʻzbek turk alifbosida “**j**” harfi oʻrniga “**C,c**” harfi ishlatiladi. Bu harf oʻzbek turk alifbosida boʻlmagani uchun rus tilidagi “**C,c**” talaffuzida “**se**” harfi sifatida oʻqiladi. Agar bu alifbolar orasidagi chalkashlik bartaraf etilsa, ikki qardosh til bir-biriga yaqinlashadi va “**tilda birlik**” shiori amalga oshadi.

Xulosa, qilib aytganda, ikkita alifbo oʻrtasidagi farqlar va alifbo tufayli yozishda qiyinchiliklarni yuzga keltiradi. Tez rivojlanayotgan va globallashtirib borayotgan dunyoda ikki doʻst va qardosh xalq: turklar va oʻzbeklar alifboda duch kelgan bu qiyinchiliklarga qaramay oʻrganish davom etmoqda. Negaki har ikki xalqning madaniy aloqalarida har ikki tilni oʻrganish muhim ahamiyatga egadir.

Adabiyotlar

1. Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 28-29.
2. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul 2002, s. 145.
3. Hatice Şirin User, Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Kömen, Konya 2009, s. 2275 .